

ICOMOS
SWEDEN



International Council on
Monuments and Sites

Conseil International
des Monuments et des Sites



NYHETSBREV

OKTOBER 2010

www.icomos.se

INNEHÅLL

Ordföranden har ordet	3
Aktuellt	4
Hur uppmärksamma kulturarvet och nå ut med att vi finns?	5
Internationellt ICOMOS-seminarium om vård av stenbyggnader	6
Landskap som infrastruktur – rapport från workshop i Cordoba	8
Parken som kulturarv, förvaltning – skötsel – historisk kunskap	9
Jukka Jokilehto om den geniala mänskliga kreativiteten	12

ICOMOS Sweden, Nyhetsbrev nr 3 2010. Redaktionsgrupp; Henrik Lindblad (redaktör), Johanna Alton, Helene Svahn Garreau, Hanna Gårdstedt, Katri Lisitzin. Kontakt: info@icomos.se

Förstasidans illustration: Jukka Jokilehto i sitt hem i Rom. Foto: Hélène Svahn Garreau 2010.

Ordföranden har ordet

När detta Nyhetsbrev kommer ut har vi kommit en bra bit in på hösten. Valet är över och en del i alla fall som påverkar våra möjligheter att agera har fallit på plats. Trots att omsorgen om vår byggda kulturmiljö tyvärr inte har någon stark ställning nu generellt sett så gissar jag att valresultatet kommer att ha betydelse, sannolikt i varierande grad på olika platser i Sverige.

Strax före midsommar genomfördes vårens Europamöte i Arles i södra Frankrike. Ett huvudtema var det urbana landskapet i kombination med vad kommande paradigmskifte vad gäller klimatet kan komma att betyda. Det är tyvärr inte många som har kunskap om och som på allvar engagerat sig i vad som händer de större kulturhistoriskt värdefulla städerna när befolkningsutvecklingen skenar. Vill vi som organisation bidra till att inte värdefulla stadskaraktärer förvanskas i den takt som nu sker, inte minst på grund av storskalighet och aggressivt höghusbyggande så måste vi engagera oss mer i upplevelsevärde och idéinnehåll i våra byggda miljöer. Jag är glad att jag hade förberett ett anförande under rubriken "Threats to historic cities - measures to take" som faktiskt gav en del gensvar. Här kände jag att ICOMOS SWEDEN verkligen har något att erbjuda.

Styrelsen har kommit fram till att höstens medlemsmöte ska handla om hur vi med de verktyg som vi har i form av lagar och förordningar bättre ska kunna:

- undvika övergrepp på värdefull stadskaraktär genom storskalig bebyggelse på fel plats
- värna om enskilda byggnaders och stadspartiets integritet och upplevelsevärde
- påverka den dåliga efterlevnaden av kulturmiljölagstiftningen, miljöbalken och PBL
- genomföra den demokratiska processen i stället för att kringgå dem

I det sammanhanget vill jag informera om nätverket Stockholm skyline med vidhängande blogg <http://stockholmskyline.se/>. Den kan kanske inspirera till andra aktiviteter

I slutet på september genomförs ett nordiskt världsarvsmöte i Visby. Temat är "A Global Responsibility in our hands, Roles and Responsibilities". Frågor som avses att belysas är utbildning som verktyg i världsarvens förvaltning, ansvarsfördelningen mellan lokal, nationell och internationell nivå, världsarvsturism m m. Jag har blivit ombedd att som representant för internationella ICOMOS berätta om organisationen och dess arbete. Det är nyttigt att möta alla människor som på olika sätt dagligen sliter med de olika världsarven. Att dessutom ta chansen att få med fler världsarvskunniga personer i ICOMOS är viktigt för att kunna leva upp till vår ambition att på nationell nivå verka för världsarvens goda fortbestånd och utveckling i olika avseenden.

Kerstin Westerlund Bjurström

Aktuellt

Kulturarvet som resurs för samhällsutvecklingen?

**Eftermiddagsseminarium för medlemmar torsdag 21 oktober kl 13.30-17.30
i Riksantikvarieämbetets sessionssal.**

Vilken roll kan kulturarvet spela och vad krävs för att åstadkomma större genomslag för kulturmiljöfrågorna i samhällsbyggandet. Genom en historisk tillbakablick och några aktuella exempel diskuterar och reflekterar vi över frågor kring lagstiftning, demokrati, retorik, integritet, upplevelsevärden, m.m.

Välkomna!

VIKTIGT: påminnelse till alla medlemmar

Vi behöver ha aktuella e-postadresser till alla medlemmar. Om ni inte redan meddelat e-postadress, flyttar eller byter e-post; glöm inte meddela den nya adressen till info@icomos.se!

Hur uppmärksamma kulturarvet och nå ut med att vi finns?

Inom ICOMOS SWEDEN har vi mycket kompetens. I samma organisation har vi personer med kunskap om det mesta som har betydelse för hur vår kulturmiljö utvecklas, vilket är unikt. Kunde vi bli bättre på att nå ut med vår samlade kunskap så skulle mycket vara vunnet. Med ökat intresse både från kolleger och allmänhet har vi större möjlighet att utvecklas som organisation och att påverka utvecklingen. Det lyckosamma resultatet av aktionen för Stockholms stadsbibliotek gav råg i ryggen.

Att positivt försöka påverka den dåliga efterlevnaden av intentionerna i byggnadsminneslagstiftningen och PBL när det gäller särskilt kulturhistoriskt värdefulla miljöer är som sagt en viktig fråga. Den borde ligga väl till för ICOMOS. Det är mycket som måste förändras. Åtminstone från politiskt håll verkar känslan för värdefulla byggnader och miljöer vara under uppluckring. Upplevelsevärden som en stadssiluett eller lufttrum kring en viktig byggnad anses inte alltid kunna försvaras med stöd av lagstiftningen ens i våra egna led. Ett agerande nu ligger rätt i tiden. Riksantikvarieämbetet ägnar sitt höstmöte åt staden.

Icomos nya ordförande kritiserar planerna för Slussen

KULTURMILJÖ. Icomos, Unescos expertorgan för kulturmiljöfrågor, har fått en ny ordförande i sin svenska sektion och ett flertal nya styrelsemedlemmar. Arkitekten Kerstin Westerlund tar över ordförandeklubban. Hon tycker det är särskilt angeläget att syna efterlevnaden av miljölagstiftningen, kommuner ska inte utan påföljd kunna skriva avtal med utomstående innan den demokratiska processen är genomförd.

Den höga höjden på Waterfrontkomplexet bakom Stockholms stadshus är ett sådant exempel där den demokratiska processen föregreps. Icomos kritiserar också den planerade ombyggnaden av Slussen där kommunfullmäktige fattat beslut om att påbörja arbeten "som starkt låser fortsättningen utan att avvakta detaljplanen". **DN**

Även en liten notis, visserligen som denna i DN på sidan fyra, ger uppmärksamhet till ICOMOS

Med tydliga exempel från hela Sverige bör det vara möjligt att nå ut i media. Ovanstående väl synliga notis i Dagens Nyheter var ett resultat av ett pressmeddelande om den nya styrelsen och kommande arbetsinriktning som jag beskrev med exempel bl a på hur den demokratiska processen förfelas med bl a så kallad förhandlingsplanering. För att kunna nå ut bredare med just det budskapet skulle vi centralt behövt bättre kunskap om lokalpress och intresserade journalister och kanske allra viktigast välbeskrivna exempel. Nu nämnde jag t ex den rivningshotade sporthallen i Halmstad, men eftersom vi inte visste så mycket om de tidningar som kunde tänkas bevaka den så blev den nog inte nämnd någonstans. I styrelsen har vi bestämt att finna en form för hur vi ska kunna ta alla medlemmar till hjälp i att samla den information som behövs.

Men det är ju inte bara vi i styrelsen som behöver agera och det är inte bara när fel begås som vi ska försöka fånga medias intresse. Ett seminarium som t ex det väl genomförda stenseminariet i våras skulle mycket väl ha kunnat bli uppmärksammat om arrangörerna bara informerat om det.

Kerstin Westerlund Bjurström

Internationellt ICOMOS-seminarium om vård av stenbyggnader

Den 19 Mars arrangerade ICOMOS Sveriges arbetsgrupp för sten ett internationellt seminarium om förvaltning och underhåll av stenbyggnader och naturstensfasader med namnet; *"Sustainable Management and Preservation of Stone in Masonry Buildings"* på Stadsmuseum i Stockholm. Seminariet var mycket lyckat, lokalen fullstätt och till och med en väntelista fanns.

Seminariet handlade om strategier för långsiktigt hållbar förvaltning av naturstensfasader. Svenska och internationella föredragshållare var inbjudna för att presentera hur de förvaltar och underhåller stora byggnadsverk av sten.



Esther von Plehwe-Leisen från Köln berättar om hur originalsten kunnat bevaras genom anpassade konserveringsåtgärder på Kölner domen och på templet Angkor Wat i Kambodja. Foto: Elin Lundmark

Presentationerna utgick alla från praktiska exempel på hur man i de olika fall kommit fram till konserveringsåtgärder som visat sig hållbara och anpassade för olika stenmaterial. Ett genomgående tema i flera av föredragen var den ekonomiska och antikvariska vinsten med att frånga att byta ut vittrad sten mot ny och istället hade fokusera på att ta fram anpassade stenkonserveringsåtgärder. Flera av föredragen visade på vikten av konserveringens planeringsfas och hur teknisk analysutrustning är ett hjälpmedel för att ta fram de åtgärder och material respektive stenmaterial kan behöva. Intressant var att höra hur man internationellt fokuserade på att mäta kvalitet med analyser och mobil teknisk utrustning för detta för att de som förvaltar byggnaderna ska kunna förlänga underhållsintervallerna på stenbyggnader.



Rupet Utz visar i sin presentation olika metoder för att planera en konservering och ta fram material och metoder för olika situationer. Foto: Elin Lundmark

Seminariet var ett samarbete mellan ICOMOS Sverige, Riksantikvarieämbetet, Statens fastighetsverk, Sveriges stenindustriförbund och Sällskapet för restaureringskonst. För den som vill läsa mer om seminariet finns ett kort pre-print och program: www.icomos.se

Anna Henningsson

Landskap som infrastruktur

Ninth Council of Europe Meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention. Cordoba, Spanien, 15-16 april 2010.

Europarådet har initierat en serie workshops om tillämpningen av den Europeiska Landskapskonventionen. I år handlade det nionde mötet om landskap, infrastruktur och samhälle. Förra året möttes man i Alnarp och det svenska intresset för att följa upp frågorna i Cordoba var stort. Flera svenska presentationer fanns på agendan och Anita Bergensträhle-Lind, Riksantikvarieämbetets representant i Europarådets Steering Committee for Cultural Heritage and Landscape (CDPATEP) var ordförande i en av sessionerna. I Sverige har Riksantikvarieämbetet regeringens uppdrag att utreda hur landskapskonventionen skall genomföras.

Mötets fyra sessioner handlade om mobilitet och nätverk, transportinfrastruktur i ett hållbarhetsperspektiv, delaktighet och landskapsrestaurering samt om landskapskriterier för infrastrukturdesign. Deltagarna presenterade i högt tempo både aktuella projekt och utmaningar. Även ett flertal intressanta nationella strategier och handlingsprogram togs upp; krav på multidisciplinaritet i planeringen (Norge), riktlinjer för landskap och vägplanering (Storbritannien, Tyskland) och nya forskningsprogram för landskapsförändringar (Frankrike).



Deltagarna under Cordobas apelsinträd. Foto: Katri Lisitzin 2010.

I de storskaliga projekten ställs landskapskonventionens tillämpning på sin spets. Vilka är aktörerna och arenorna i landskapsförändring? Hur förhåller vi oss till det politiska landskapet? Diskussionerna kretsade kring landskapskonventionens kärnfrågor; det fragmenterade landskapets omorganisation och omdefinition. Karin Schibbye (RAÄ) poängterade i slutdiskussionen behovet av nya arbetsmetoder för att möta landskapskonventionens krav på en helhetssyn på landskapet. Det nya måste prata med det befintliga – vi måste fokusera på processer och strukturer i stället för gränsdragningar. Interaktion är nyckelordet!

Rapporten om konferensen kommer att publiceras som rapport No 91:

www.coe.int/europeanlandscapeconvention

Se även www.raa.se

Katri Lisitzin

Parken som kulturarv, förvaltning – skötsel – historisk kunskap

Seminariet *Parken som kulturarv, förvaltning – skötsel – historisk kunskap* arrangerades av Institutionen för stad och land, SLU Ultuna i samarbete med ICOMOS Sverige 6–7 maj 2010. Seminariet var en del av Grönsö-projektet och där skulle resultaten av projektet presenteras.

Grönsö-projektet inleddes 1994, som ett samarbete mellan Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Ultuna, länsantikvarien i Uppsala län och Byggnadsstyrelsen (nu Statens Fastighetsverk). Syftet var att utveckla kunskapen om relationen mellan människa och plats inom kulturmiljövården och landskapsarkitekturen, med den uppländska herrgården Grönsö som exempel. Projektet har resulterat i flera rapporter och seminarier, samt avknoppats till andra projekt, utbildningar och skrifter.

Programmet började med en exkursion till Grönsö där Jacob von Ehrenheim, medlem i ägarstiftelsen och förvaltare, visade runt och berättade om parkens förändringar genom historien. Efter lunch återvände vi till Ultuna där seminariet fortsatte.



*Gamla hamlade lindar och askhäckar omkring rampen upp mot Grönsös huvudbyggnad.
Foto: Anna Jakobsson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp, maj 2010.*

Som inledning presenterade professor Torbjörn Suneson Grönsö-projektets resultat. Syftet med projektet var främst att relatera landskapsarkitektens och trädgårdsantikvariens kunskap till kunskapen hos människorna på platsen. En vårdplan handlar om situationen och problemen idag, utifrån vad vi vet just nu. Man kan aldrig veta vilka resurser som kommer att finnas i framtiden. Projektet kan visa hur man tar fram ett kunskapsunderlag för ett långsiktigt förhållningssätt till en plats.

Med hjälp av ett sådant förhållningssätt ska man kunna hantera relationer och dynamik, relationer mellan plats och förvaltare, mellan plats och boende eller besökare, mellan kulturmiljövårdare och

förvaltare. Dynamiken i platsens förändringar måste beaktas, i de levande växterna, i relationerna mellan trädgård–park–omgivning, mellan betraktare i förändring och en plats som ständigt skiftar uttryck. Sunesons slutsats var att det viktigaste värdet hos Grönsö är den levande kontinuiteten, som upprätthålls av familjen som äger, förvaltar och bor på Grönsö.

Jacob von Ehrenheim, förvaltare på Grönsö, beskrev en investeringsstrategi för historiska herrgårdsparker. Prydnadsträdgården på herrgårdarna förr var en biprodukt av trädgårdsnäringen. Arbetskraften i den ekonomiska odlingen idag är avgörande för om prydnadsträdgården kan vidmakthållas. Den löpande skötseln och vården är mer betydelsefulla för bevarande av en trädgård än enstaka åtgärder, det är långsiktigheten i förvaltningen som är avgörande. För att kunna ta de ständiga detaljbesluten i den dagliga skötseln krävs tillräcklig kompetens och intresse hos förvaltaren och hos personalen.

Problemet är alltid att finansiera den löpande driften. von Ehrenheim betonade att investeringar bara kan göras om det finns förutsättningar att hantera förändringarna. Han menade att det var meningslöst att utföra åtgärder som sen inte kunde underhållas. Den viktigaste investeringen låg i kunskap om platsen hos hela personalen.

Därefter beskrev förre länsantikvarien i Uppsala, Karl Johan Eklund, hur Grönsö-projektet givit perspektiv på myndighetspersoners och förvaltarens respektive roller. Förutsättningen för en god förvaltning av ett byggnadsminne är ett stort personligt engagemang hos ägare, förvaltare och antikvarie. Kreativa ägare och förvaltare krävs för att ge herrgårdar ekonomisk bärkraft. Myndigheten måste ge utrymme för nuvarande ägare att leva på platsen och möjlighet att manifesteras själva och sin egen tid.

Kjell Lundquist, docent i Området för landskapsarkitektur, SLU Alnarp, poängterade behovet av instrument för en långsiktig hantering av historiska trädgårdar, i form av vårdprogram. Fler måste utbildas för att klara arbetet med att göra vårdprogram med väljordad historisk dokumentation och med reflekterande diskussion om alternativa mål och åtgärder. Förutom utbildning med specialkunskap för fackfolk krävs också trädgårdshistorisk bildning för allmänheten. Vi behöver använda väl definierade begrepp och vi behöver referensobjekt, både trädgårdar och vårdprogram.

Tomas Lagerström, adjunkt på Institutionen för stad och land, SLU Ultuna, gav några exempel på praktisk trädvård från Grönsö. Under besöket där fick vi se den nyplanterade allén av hästkastanjer, vilka skolats från frö från de bästa av de gamla träden. Vid planteringen hade det befintliga gräset hyvlats av men sedan lagts tillbaka igen, vilket lönat sig bättre än att så nytt. Raderna av lönnar på terrasserna mot vattnet hade luckor, vilka snart skulle fyllas med nya men fullvuxna träd. Fröplantor av lönnar hade grävts upp i skogen, flyttats till en odling för några års tillväxt och beskärning, tills de hade den höjd och form som behövdes till respektive plats. Tidigare formklippta lindar och askar på ramperna upp till huvudbyggnaden, vilka blivit förväxta, hade beskurits hårt med lyckat resultat. Den lind drottning Kristina enligt traditionen hade planterat har förökats med avläggare och den nya linden planterades av drottning Silvia, för att föra traditionen vidare.

Lagerström efterfrågade en erfarenhetsbank från referensanläggningar med bakgrund, diskussion och dokumentation av hela arbetet. Han rekommenderade att man oftare skulle kalla in expertgrupper, så som gjordes inför förnyelsen av lindalléerna på Drottningholm.

Med utgångspunkt från den forskning hon bedrivit i samband med sin avhandling, beskrev fil.dr Anna Tandré växterna på Grönsö under första hälften av 1800-talet. Hon talade bl a om hur hon odlade växter, nämnda i listor, för att förstå deras lockelse. Tillsammans med sin handledare, docent Irene Flygare, Upplands länsmuseum, fortsatte de att diskutera de metoder och källor som finns för forskning om enstaka anläggningar och enskilda personer, med Grönsö som exempel.

Med en sådan platsstudie undersöker man det konkreta lokala vilket ger möjlighet att undersöka relationer mellan människa och plats, mellan individ och ideologi. Man kan inte generalisera utifrån en

enstaka plats eller enskilda människor, men beskrivningen av det partikulära och personliga är ett sätt att bygga upp bredare kunskap. Detaljstudier är ett sätt att komma nära trädgården, utan att pådyvla platsen ett redan känt historiskt mönster. Man behöver sätta de nya kunskaperna i kontext, men resultaten måste inte vara representativa.

Landskapsarkitekt Bengt Isling och arkitekt Christian Laine berättade om den utredning av Bellevueparken i Stockholm de fått i uppdrag av Vägverket att utföra inför bygget av Norra länken. Bellevueparken är en liten del av Hagaområdet i Nationalstadsparken. Under Gustav III:s tid anlade flera hovmän sommarbostäder i området med inspiration från Italien som Tivoli, Frescati och Albano. Alla var delar i det associativa landskap som idag är det bevaransvärda i Haga. Det gestaltade landskapet som helhet kan inte bevaras om inte alla delar som behövs för förståelsen av området finns kvar. Isling och Laine ansåg att de som hade kunskapen behövde ta sig formuleringsprivilegiet och välja vilken historia platsen skulle berätta. De hade valt att i Bellevueparken återskapa Fredrik Magnus Pipers anläggning och, där det av praktiska skäl inte gick, att skapa en egen ny Piperkomposition för att ge dagens besökare nya upplevelsevärden.

Sammanfattningsvis konstaterade deltagarna att målgruppen för trädgårdshistorikernas kompetens är antikvarierna på Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna och läns museerna. Samtidigt efterfrågade flera av deltagarna hjälp med att hitta vart och till vem man skulle vända sig för att få rådgivning om historiska trädgårdar. Andra efterlyste fler inventeringar och register som delar av kunskapsuppbyggnaden om historiska trädgårdar och publicering av resultaten. Jacob von Ehrenheim konstaterade att en central händelse för bevarandet av Grönsö var publiceringen av boken *Grönsö* av Sigurd Wallin (1952). Den gav insikt om att familjen förvaltade något betydelsefullt. Kunskapen om platsens värde påverkar förvaltningen genom att den är utgångspunkt för vilka mål man sätter upp för verksamheten.

Inläggen från seminariet kommer att publiceras i bokform, men utgivningsdatum är inte klart ännu.

Maria Flinck, fil.kand., trädgårdsantikvarie och trädgårdshistoriker
maria.flinck@bredband.net

Jukka Jokilehto om skapelser av betydelsefull mänsklig kreativitet

Kan man lära känna en människa genom hennes bibliotek? Ja, kanske om det är en person som i varje stad alltid besöker en bokhandel eller ett bibliotek. En sådan person är den finske arkitekten och historikern Jukka Jokilehto som sedan snart 40 år bor i Rom. Jag träffar honom i hans hem i Trastevere, som ligger ett stenkast från hans tidigare arbetsplats på ICCROM. Det visar sig att själva hjärtat i hans hem är biblioteket som också fungerar som arbetsrum. Rummet delas med hans hustru Mehr Azar Soheil, som är född i Iran och också är restaureringsarkitekt och historiker. Deras böcker står inte sida vid sida - utan rummet är delat i två delar med varsin arbetsplats och bokhylla. Under vårt två dagar långa samtal om det internationella kulturarvsväldets teoribildning och rötter med inflikade reflektioner av Azar Soheil går Jokilehto ideligen och hämtar böcker ur biblioteket för att belysa sina tankar. Kanske är det inte så konstigt att det är här i biblioteket som jag upplever att nyckeln till hans tankevärld finns.



Jukka Jokilehto i sitt bibliotek. Foto: Hélène Svahn Garreau

Jokilehto är utan tvekan en av de stora auktoriteterna inom den internationella bevaranderörelsen, som har djupa rötter i Italien. Det är en värld som enligt honom äger en egen kultur; ”*la cultura di restauro*”. Jokilehto är en av de mest inflytelsefulla uttolkarna av denna värld och har också bidragit till dess nuvarande ställning. Det finns några män i samma värld som han känner sig nära besläktad med; såsom Johann Meiste på Tartu universitet i Estland och Sílvio Mendes Zancheti på Centro de Estudos Avançados da Conservação Integrada i Brasilien. Jokilehtos inflytande grundlades genom hans ansvar för utbildningsfrågorna på ICCROM från 1970-talet fram till sin pension 1998, genom sina banbrytande texter samt genom hans uppdrag för ICCROM, ICOMOS och UNESCO. Han har blivit något av en auktoritet inom kulturarvsväldets teoribildning, vilket framgår med all tydlighet i festskriften tillägnad honom; ”*Conserving the authentic. Essays in honour of Jukka Jokilehto*” (2009). Titel syftar på ett område som han i synnerhet utmärkt sig inom; nämligen uttolkningen av autenticitet och integritet i förhållande till Världsarvskonventionen. Bland annat om detta och om sin ”läromästare” Cesare Brandi höll han en serie föreläsningar på Konsthögskolans arkitekturskola i Stockholm i januari i år. Han är

Brandis lärjunge utan att har lärt känna honom personligen. Mest känd är han trots allt för sin bok ”*A History of Architectural Conservation*” (1999), som bygger på hans avhandling som lades fram på universitetet i York (1986). Denna bok används över hela världen som kursbok och har översatts till ett flertal språk, bland annat till estniska där han vid mitt besök precis varit på release-party inför utgivningen.

Jokilehto berättar att hans intresse flyttats från kulturarvsväldets historiska rötter till det som händer just nu; dvs. de processer, koncept och ideologier som styr valen och uttolkningarna av kulturarvet idag. Den viktigaste frågan idag är enligt honom att på nytt diskutera de grundläggande teorifrågorna. Jag undrar om det inte kan ha att göra med att väldet konsoliderats och att vi nu är inne i en period av återkoppling till det ideologiska ursprunget till den moderna restaureringsteorin. Det finns ett behov av analys för att komma vidare. Det skulle förklara de senaste årens ökade intresse för Brandi och de vanligare översättningarna av ”Teori del restauro” (som kom ut för första gången 1963 och som egentligen består av en serie föreläsningar och artiklar) och konferenserna som behandlar hans verk. En orsak till detta är att Brandi (likväl som Carlo Giulio Argan, Roberto Pane och Piero Gazzola) har haft stor inverkan på Venedigdokumentet och Världsarvskonventionen. Inom dessa diskussioner är Jokilehto hemmastadd och han kan med enkelhet förklara den ibland svårförstådda Brandi likväl som världsarvskonventionens alla särdrag och historia. Han säger apropå dokumenten att de är kulturellt betingade och att tolkningen av dem i grund och botten handlar om filosofi, vilket lett till

restaureringsteorin och sedan utvecklats till en metodologi. Man måste därför sätta sig in i filosofin för att förstå dem. Det är först när man ser på dem på detta vis som de blir förståeliga, enligt honom.

Jokilehtos teoribildning följer traditionen från Brandi via Paul Phillipot, som han lärde känna på ICCROM, in i samtiden. Jag kommer därför att göra en liten djupdykning i Brandis tankevärld för att sedan förklara hur Jokilehto tolkar denna.

I grunden är Brandis syn på världen fenomenologisk, d.v.s. han vänder sig till objektet i sig – i detta fall konstverket (*opera d'arte*) – och undersöker det på ”dess egna villkor” i förhållande till i den mänskliga varseblivningen och igenkänningen av det. Det är svårt att översätta Brandis begrepp; till exempel har *opera d'arte* andra konnotationer på italienska än *konstverk* på svenska och *restauro* är inte detsamma som restaurering på svenska. Hans begrepp är mycket precisa på italienska och det är lätt att något går förlorat vid översättningen. Jokilehto tar som ett exempel upp begreppet *istanza*, som används av Brandi för att beteckna de ”krav” ett konstverk ställer på oss – som är två nämligen ”*istanza aestetica ed storica*” dvs. verkets historiska och estetiska krav. Begreppet har enligt Jokilehto missförståtts av den engelske översättaren som kallar det för ”case”. *Istanza* är nämligen en juridisk term som härstammar från Brandis juridikstudier och betyder ungefär: anhållan om att ta upp ett fall inför rätten. Case är ett alltför vardagligt begrepp med andra konnotationer. Enligt Jokilehto är det då bättre att behålla begreppet *istanza* som det är än att förlora en del av dess betydelse.



Istituto del Restauro i Rom Foto: Hélène Svahn Garreau

Brandis restaureringsteori växte fram i samarbete med vännen och konsthistorikern Carlo Giulio Argan. Tillsammans skapade de restaurerings- och konserveringsinstitutet i Rom kallat Istituto Centrale di Restauro (ICR) 1938. Argan var genom sin kommunistiska övertygelse intresserad av att framhäva konstens sociala kontext och materiella förutsättningar – något som Brandi ignorerade helt och hållet. Brandis konstteori formades som respons till Benedetto Croces idealistiska konstteori, som han tog avstånd ifrån. Några av hans viktigaste influenser var Walter Benjamin, Henri Bergson, Jean-Paul Sartre, Martin Heidegger och gestaltterapi. I Heideggers anda analyserar han konstverket plats i ”världen” (materian och tiden). Konstverket skapas i vårt medvetande i det ögonblick vi känner igen det – och finns egentligen inte alls i materian. Det betyder inte att materian är oviktig, snarare tvärtom, denna ”uppbär” konstverket i väntan på vår igenkänning. Han säger att materian ”tjänar bildens epifani”, dvs den synliggör uppenbarelsen av konstverket för oss. Viktigt för Brandi är att konstverk är unika mänskliga produkter som existerar enbart för sin egen skull. De är inte instrument

för någonting annat. Brandis fokus på konstverket har lett till att vissa ansett hans teori som oanvändbar vid restaurering och konservering av mer vardagliga föremål (till exempel verktyg och folklig bebyggelse utan någon upphovsman med konstnärlig ambition). Man måste då påminna sig om att denna urskiljning av konstverket från andra typer av objekt är grundläggande för Brandis restaureringsteori. Detta eftersom identifikationen av ett objekt såsom ett konstverk leder till att det i framtiden ska behandlas på ett egenartat vis – det som kallas för restaurering (*restauro*). Han säger inte att andra objekt är värdelösa och inte bör bevaras - snarare att andra objekt ska behandlas i enlighet med deras funktion. Det är nämligen alltid huvudfunktionen som ska upprätthållas. Är det frågan om ett dokument så är det denna funktion som ska upprätthållas, är det ett bruksföremål - till exempel en stol - så ska funktionen som stol upprätthållas. Vad det gäller konstverket så är det sålunda dess speciella funktion som konstverk som ska upprätthållas. När man kommer till arkitektur blir detta ofta komplicerat eftersom byggnader ofta har flera funktioner.

Eftersom igenkänningens krav på konstverket kräver humanistisk kunskap så är det viktigt att den som styr restaureringsprocessen har förmåga att igenkänna konstverket, dvs. är en humanistiskt skolad person. Men eftersom konstverket bärs av dess materia så är den humanistiske experten beroende av samarbete i ett multidisciplinärt team. Han eller hon måste då kommunicera sin kunskap med konservatorer eller gestaltande arkitekter som har förmågan att se hur objektet kan behandlas estetiskt och gestaltningsmässigt och kemister och andra naturvetare med som bör använda alla tänkbara instrument för att förstå objektets materia. Dessa experter bör dock enligt Brandi inte styra restaureringsprocessen (om de inte också är humanistiskt skolade och förstår konstverket förstås) eftersom restaurering handlar om att möjliggöra igenkänningen av konstverket. Brandi ses ofta som enbart teoretiker och det var han verkligen, men han var också ledare för ett praktiskt arbetande ICR. Sannolikt härstammar vissa av hans teorier ur praktiken, att det är teoretiska förklaringar av det som skedde i praktiken på ICR.

För Jokilehto är det uppenbart att Brandis teorier leder till en viss metodik i praktiken som all restaurering måste följa för ett bra resultat. Denna följer ungefär så här:

- 1) Igenkänning av konstverket av en humanistiskt skolad person d.v.s. någon som är kvalificerad att göra detta
- 2) Analys av konstverkets material, bevarandetillstånd och historia av olika experter.
- 3) Genomförande av bevarandet genom restaurering och konservering med syfte att bevara konstverket.

Detta innebär att det enligt Jokilehto bara finns bara *en* ”teoria del restauro” (restaureringsteori). Med det syftar han på ovan process, dvs. den metodik som följer Brandis tankevärld. Tillsammans med Bernhard Feilden har Jokilehto publicerat på ICCROM en vägledning som syftar till att uppvisa hur man bör ta hand om Världsarv kallad *Management Guidelines for World Cultural Heritage* (1993). Denna bygger på denna process. Processen är alltid densamma men resultatet kan bli olika.

Som nämnts ovan analyserar Brandi förhållandet mellan konstverket, vår perception och vår igenkänning av det. Jag ska nu förklara det lite närmare. Igenkänningen av konstverket bygger på att det är en *autentisk* (mitt ordval) upplevelse, vilket ställer vissa krav på konstverket. För att behålla sin äkthet så räcker det inte att dess konstnärliga idé bevaras i ett fotografi eller i en kopia eftersom ett konstverk inte kan existera lösryckt från historien och materien. På ett vis kan man trots detta säga att det finns något universellt och evigt i konstverket – en kärna av något tidlöst – men som när det väl hamnat i världen förändras (långsamt eller snabbt) i en irreversibel process. Vad det gäller konstverket, dess materia och historia så är de så intimt förbundna med varandra att de inte går att dela. Det är den av konstnären nedlagda materian som så att säga bär konstverket och skapar dess bild (*immagine*) som sedan förändras med tiden och får patina. Dessutom är förhållandet mellan ”helheten” (*unità*) och delarna som måste hållas samman viktig. Att konstverket förblir äkta och kan igenkännas av oss beror sålunda inte bara på bevarandet av dess idé utan också på tillståndet av dess materia, att dess historia finns bevarad samt att det befinner sig i sin ”helhet”. Vidare lyfts också frågan om att sådant som av olika anledningar behövs lägga till konstverket måste vara urskiljbara, men harmoniera med verket och syfta till att återupprätta helheten. Här har vi nått till själva kärnan i den moderna

restaureringsteorin och idégrunden till kraven på *autenticitet* och *integritet* i Venedigdokumentet liksom i världsarvshantering. Brandis analys finns här till viss del – men inte bara.

Världsarvskonventionens första utdrag gjordes enligt Jokilehto av amerikaner där man enbart använde ordet integritet som övergripande kvalitetsbegrepp för att kunna urskilja äkthet. Européerna ansåg att det inte räckte utan att autenticiteten måste stå för sig självt såsom i Venedigdokumentet. Jag frågar honom om man inte kan se integriteten och autenticiteten som beroende av varandra - som två sidor av samma mynt? Men för Jokilehto är det oerhört viktigt att skilja dem åt. Och idag anser han att autenticiteten inte längre är så omdiskuterad, utan att det oftare är integriteten som diskuteras. Enligt Jokilehto går det inte att analysera autenticiteten på samma vis vad det gäller det immateriella kulturarvet. De historiska spåren är här annorlunda - en byggnad får patina men det får inte Brahms, säger han. Men det finns en diskussion om autenticitet här också. Även om det är omöjligt att spela Brahms på samma vis som under hans tid så tolkar en samtida musiker honom efter sin egen förmåga där det förstås kan gå för långt så att det inte är Brahms längre.



Den klassiskt ordnande världen bestående av eviga västerländska värden - som här representeras av "Skolan i Aten" målad av Rafael i Stanza della Segnatura i Vatikanen – känns till viss mån igen i Cesare Brandis värld. Foto: Hélène Svahn Garreau

Så har vi kommit vi till frågan om hur bevarandediskursen inom dessa organisationer förändrats sedan 1960-talet. Även om Brandis idé om konstverkets unicitet finns närvarande i Venedigdokument så framhålls här också att bevarandet inte bara gäller konstverk utan även andra kulturellt viktiga byggnader och minnesplatser (kallade för *monument*). Förskjutningen från konstverket blir alltmer tydligt från 1960-talet och framåt samt att immateriella och sociala aspekter lyfts fram. I dokumenten går man från "konstverk", till "monument" i Venedigdokumentet och slutligen till "plats" i Burradokumentet. Plats anser Jokilehto vara alltför brett och sakna distinktion. Han anser att man måste visa på det unika och speciella i dessa platser även i ordvalet. I världsarvskonventionens första *Operational Guidelines* som kom ut 1976 sades objekt med "*Outstanding Universal Value*" (OUV) vara bland annat "unika *artistiska* verk av kända arkitekter" (min kursivering). I slutet av 1990-talet hade definitionen ändrats till att vara "mänskliga geniala *kreativa* mästerverk" (min kursivering). Begreppet kreativitet ersätter därmed begreppet konstnärskap. Det förändrar innebörden och definitionen den mer anpassad till olika typer objekt – inte bara konstverk. Konstverk som ofta valts ut i en *västerländsk kanon* - bestående av kända konstnärers verk. I denna definition passar alla möjliga mänskliga kreativa skapelser som maskiner osv. Men de måste ha en viss verkhöjd – d.v.s. vara unika för mänskligheten i stort och inte bara för en viss region eller nation, enligt Jokilehto.

Synen på vad ett "konstverk" är hade sålunda förändrats. Liksom på vilket sätt konstverket upprätthåller sin "autenticitet" som grundats iden västerländska idévärlden och som visat sig vara kulturellt skiftande, vilket stadsfästes under Narakonferensen 1994. Frågan om kravet på autenticiteten i världsarvskonventionen diskuterades under denna tid flitigt och man sade då att autenticiteten är beroende av den historiska, sociala, och kulturella kontexten. Här framhåller Jokilehto att visserligen är dessa värden relativa och kulturellt skapade, men att det inte innebär att alla värdeomdömen är av samma dignitet och betydelse. Genom kunskap, erfarenhet och analys når man fram till vad som är relevant. Jokilehto återkommer ofta till att det autentiska är något undflyende som är omöjligt att definiera, men att det trots detta går att kritiskt värdera och analysera. Han vill utvidga Brandis definition av konstverk till att handla om *skapelser av betydelsefull mänsklig kreativitet*, vilket även innefattar kulturlandskap. Människans kreativitet är för honom en gnista som skapar känslan av att vara människa. Denna är sålunda av oerhörd vikt. Hans syn på kreativiteten är mångskiftande. Han nämner som ett exempel de nygjorda terracottafigurerna på Tartu katedral som han nyligen besökt. De ursprungliga handskulpterade figurerna är i så dåligt skick att de har tagits in på ett museum. Man har då låtit göra nya handgjorda figurer. P.g.a. av att de är utförda för hand på ett konstnärligt vis så anser han att katedralen upprätthåller sin autenticitet. Om det hade varit avgjutna kopior hade saken hamnat i ett annat ljus - skillnaden är att det som är skapat för hand innefattar mänsklig kreativitet. Det handen gör följer sinnet säger han. Om olika konstnärer målar av samma träd blir resultaten helt olika från konstnär till konstnär. De handgjorda terracottakopiorna blir nya original.

Jokilehto säger sålunda att Brandis konceptet konstverk kan användas för monument och för kulturarv i stort. Det handlar om mänsklig kreativitet och att det är just denna kreativitet som man ska känna igen. Han gör dock precis som Brandi en åtskillnad mellan det som är unika geniala kreativa skapelser som måste behandlas på ett unikt vis med restaurering och det som är vardaglig bebyggelse och föremål. Han hänvisar då till Giovanni Carbonara (professor i restaurering på "la Sapienza" - Roms universitet) som använder begreppet *recupero* - som kanske kan översättas med "byggnadsvårdsåtgärder" eller rehabilitering - för att beskriva iordningställandet av mer vardaglig bebyggelse. Detta innebär inte att man inte ska visa hänsyn till dessa byggnaders historiska och materiella kontext; men att de också har andra funktioner som man kanske främst måste ta hänsyn till. Som vi sett bygger Jokilehtos idévärld alltid på logiskt uppbyggda och rationella principer som bottnar i definitionerna. Det handlar om att definiera det man gör rätt. Som ett exempel tar han upp Paimio sanatorium för tuberkulossjuka som ritades av Alvar Aalto. Man ansökte om att byggnaden skulle bli upptagen på Världsarvslistan. Den misslyckades eftersom man hade sökt i egenskap av att vara ett sanatorium. Byggnaden hade nämligen byggts om till ett vanligt sjukhus, visserligen med stor hänsyn till Aaltos arkitektur, men det är inte längre ett sanatorium. Om man hade sökt om att få bli upptagen som ett synnerligen viktigt verk av Alvar Aalto hade det kanske gått annorlunda.

Som vi sett är Jokilehtos analys av kulturarvet och hur de ska behandlas beroende av den västerländska traditionen, kanske främst den italienska, men han är också mycket intresserad och kunnig i andra kulturers kulturhistoria och sätt att behandla sitt kulturarv. Han påpekar att skillnaderna ibland inte är så stora som det ofta framhålls. Till exempel så finns det en materiellt inriktad bevarandetradition som påminner om den europeiska även i Japan parallellt med Shintokulturen som återskapar monumenten såsom exakta kopior gång på gång. Hans intresse för hela världen syns också i hans bibliotek där han lyfter fram en bok om afrikansk filosofi och väger den mellan sina händer.

Hélène Svahn Garreau, doktorand i arkitekturhistoria, KTH samt antikvarisk konsult NIRAS Stockholm, helene.svahngarreau@niras.se

Vidare läsning

Bernhard Feilden och Jukka Jokilehto (1998), "Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites", Rom, ICCROM

Jukka Jokilehto m.fl. (2005), *"The World Heritage List, Filling the Gaps-an Action Plan for the Future"*, ICOMOS, http://www.international.icomos.org/world_heritage/whlgaps.htm

Jukka Jokilehto (1984), *"Authenticity in Restoration Principles and Practices"*, Konservering igår och idag, NKF X Kongress, Nordiska konservatorsförbundet - finska sektionen, Helsingfors

Jukka Jokilehto (1986), *"A History of Architectural Conservation"*, University of York, York

Jukka Jokilehto (1989), *"Les fondements des principes modernes en conservation"*, Geschichte der restaurierung in Europa, Akten des internationalen Kongress "Restaurierungsgeschichte" Actes du Congrès international "Histoire de la Restauration", Interlaken

Jukka Jokilehto (1994), *Session Report 1*. Nara Conference on authenticity in relation to the World Heritage Convention, Nara, Japan, UNESCO World Heritage Centre, Paris 1995

Jukka Jokilehto (1995), *"Authenticity: A General Framework for the Concept"*, i Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage; Proceedings, Nara, Japan 1-6 November 1994. Paris, UNESCO World Heritage Centre, ICOMOS

Jukka Jokilehto (1997), *"Conservation Ethics. The Seven Lamps of Architecture"*, i Architectural Surfaces. Conservation and Restoration of Plastered Surfaces Arbeitshefte zur Baudenkmalpflege/Katause Mauerbach

Jukka Jokilehto (1999), *"A history of architectural conservation"*, Oxford, Butterworth-Heinemann

Jukka Jokilehto (2004), *"The Doctrine of the Venice Charter: An ICCROM Perspective"*, i A Velencei Karta, The Venice Charter, La Charte de Venice 1964 - 2004 - 2044, Budapest

Jukka Jokilehto (2006), *"Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Context"*, i City & Time, CECI Centro estudados avancados da conservacao integrada, 2, sidorna 1-16

Jukka Jokilehto (2006), *"Preservation Theory Unfolding"*, i Future Anterior III (1), sidorna 1-9

Jukka Jokilehto (2006), *"What about Brandi's theory today?"*, i International Seminar Theory and Practice in Conservation a tribute to Cesare Brandi, Lissabon

Jukka Jokilehto (2007), *"International charters on urban conservation: some thoughts on the principles expressed in current international doctrine"*, i City & Time, CECI Centro estudados avancados da conservacao integrada,

Jukka Jokilehto och C. Cameron, m.fl. (2008), *"The world heritage list: what is OUV? defining the outstanding universal value of cultural world heritage properties"*, Berlin, Bässler Verlag

N. Stanley-Price, och J. King, (2009), *"Conservering the authentic. Essays in honour of Jukka Jokilehto"*, ICCROM Conservation Studies 10, Rom, ICCROM

Jukka Jokilehto (2009), *"The complexity of Authenticity"*, i Kunstiteaduslikke Uurimisi(kd 18/3-4),

Jukka Jokilehto (2009), *"Conservation Principles in the International Context"*, i Conservation, Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths, redaktörer Alison Richmond och Alison Bracker, London

Om Cesare Brandi

<http://www.cesarebrandi.org/>

S. Barassi, (2009), *"Dreaming of a universal approach: Brandi's Theory of Restoration and the conservation of contemporary art"*, ICOM-CC

C Bon Valsassina, mfl. (2008), *"Omaggio a Cesare Brandi nell'anno del centenario della nascita"*, *Atti delle giornate di studio* (Roma 18-19 ottobre 2006), Florens

G. Bonsanti, (2006), *"Towards a new definition of restauro"*, i International Seminar Theory and Practice in Conservation a tribute to Cesare Brandi, Lissabon

C. Brandi (1966), *"Le due vie"*, Bari, Editori Laterza

C. Brandi (1981), *"Teoria del restauro"* (första upplagan 1963), Turin

C. Brandi (1992), *"Carmines o della pittura"*, Rom, Editori Riuniti.

C. Brandi och M. Cordaro (1999), *"Il restauro: teoria e pratica 1939-1986"*, Rom, Editori Riuniti

M. Carboni (1992), *"Cesare Brandi. Teoria e esperienza dell'arte"*, Rom, Editori Riuniti

M. I. Catalano (1998), *Brandi e il restauro. Precorsi del pensiero. Lettere inedite a Enrico Vallecchi*, Fiesole, Nardini Editore



Grönsö. Foto: Anna Jakobsson, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp, maj 2010.

www.icomos.se